



<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a paper published in *Futhark: International Journal of Runic Studies*.

Citation for the original published paper (version of record):

Stille, P. (2022)

Sm 140[†]: En förbisedd läsning i Johan Bures "Runaräfst" 1603

Futhark: International Journal of Runic Studies, 12: 165-170

<https://doi.org/10.33063/diva-491887>

Access to the published version may require subscription.

N.B. When citing this work, cite the original published paper.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-126853>

Sm 140†: En förbisedd läsning i Johan Bures ”Runaräfst” 1603

Per Stille (Linnæus University)

Abstract

Johan Bureus's manuscript F a 14 in the Royal Library of Stockholm contains a formerly overlooked reading of the lost rune-stone from Småland Sm 140† which allows the inscription to be reconstructed as follows (the names in the English translation rendered by what would be modern Swedish equivalents): [: **eun:iutr** : **raisþi****asa** : **eftir suain** : **fap**... ..], *Øyniutr/Æiniutr ræisþi [stæina þ]essa (?) æftir Svæin, fað[ur] ...*, “Önjut/Enjut raised these stones (?) in memory of Sven, his father ...” Bureus's drawing of the inscription incorporates five additional runes, allowing us to read the verb **raisþi** in a form found in only nine other inscriptions from Småland. In addition, the reading *þessa* suggests the possibility of the stone being part of a monument involving two or more stones. The original location may indicate that it stood by a bridge, although this is less certain.

Keywords: Johannes Bureus (Johan Bure), Sm 140 Ryningsholm, Havravik, bridge stones

Runstenen Sm 140† Ryningsholm, Höreda sn, är numera försvunnen. Den ska ha stått nära bäcken som rinner ut i Havravikssjön (RAÄ: Höreda 127:1). Den senast kända anteckningen om stenen finns hos Jonas Allvin (1857, 143) där han nämner att stenen finns vid Brostugan på Ryningsholms ägor. Att detta bygger på hans självsyn är kanske inte helt säkert, men ändå troligt. När Ragnar Kinander behandlar ristningen i *Smålands runinskrifter* (SRI, 4: 286 f.) har han enbart två äldre uppteckningar att gå på. Den ena av J. D. Major från 1693 bortser han ifrån, naturligt nog eftersom den uppenbart är gjord av en inte särskilt runkunnig person. I stället stöder han sig på det träsnitt i *Bautil* (B 1044) som utgår ifrån en uppteckning av Ulf Christofersson (fig. 1).

Stille, Per. “Sm 140†: En förbisedd läsning i Johan Bures ‘Runaräfst’ 1603.”
Futhark: International Journal of Runic Studies 12 (2021, publ. 2022): 165–70.
DOI: 10.33063/diva-491887

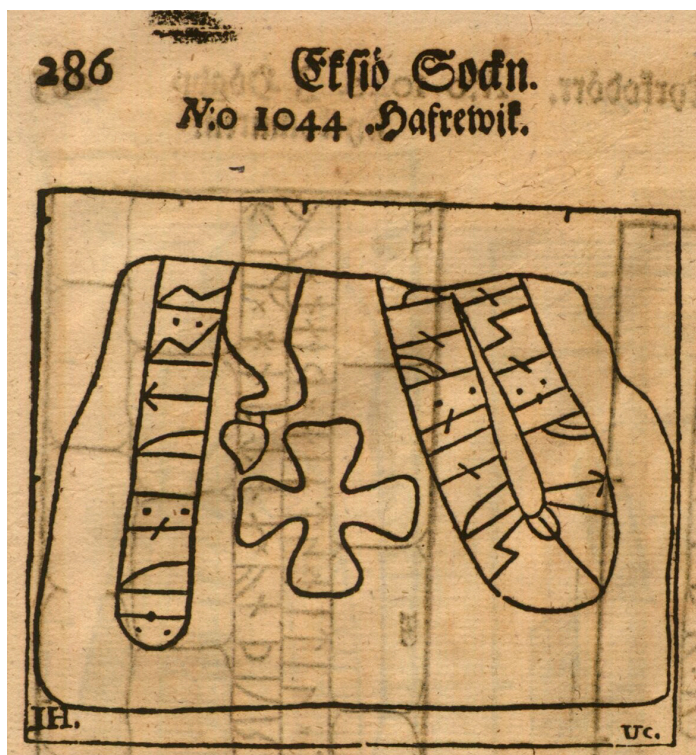


Fig. 1. Christoferssons uppteckning av Sm 140† enligt *Bautil*

I Samnordisk runtextdatabas återges runföljden efter Kinanders läsning på följande sätt, men med en ändrad transkription som kommenteras nedan:

[: eun:iutr : r... ..asa : eftir suain : fap... ..]
Øyniutr r[æisti stæina þ]essa(?) æftir Svæin, fað[ur]...

Christofersson som då var en van runtecknare har tillsammans med Johan Hadorph d.y. år 1691 rest runt i norra Småland och upptecknat mer än 40 inskrifter (Schück 1933: 154). Dessa var samlade i en nu försvunnen arbetsbok. Denna har haft beteckningen 4 enligt anteckningar till träsnitten i Peringskiölds handskrift "Monumenta Sveo-Gothorum", vol. 8 (Kungliga biblioteket, F h 8). Året därpå reste Christofersson ensam i södra Småland och avbildade då ytterligare ca 25 inskrifter (Stille 2019, 12 f.). Resrutten har förmodligen bestämts av prästerskapets inlämnade rannsakingar från 1667 och 1690 (utgivna av Stahre och Ståhle 1991)

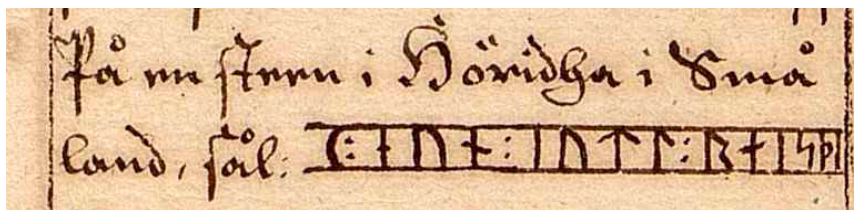


Fig. 2. "Runaräfst" (Kungliga biblioteket, handskrift F a 14), s. 258

och i dessa har Christofersson gjort anteckningar om var runstenar finns och ibland antecknat att han ritat av dem. Sm 140 var inte fullständig när den avbildades och förklaringen ges i rannsakingarna från 1667 av kyrkoherden i Höreda Olaus Jeremiae Dahlman: "finnes och een haga många Ättebackar, och widh dem och i blandh dhem öfwer 50 höge smale Sten[ar] uppreste, iblandh hwilka allenast een stoor är funnen all öfwer med Runeskrifft, och mitt uthi ett korss men Steenen nu omkull, och then skrifne sijdan till jordhen, och så legat omkull och sönder öfwer 30 åhr när han omwändes och styckorna som finnas kunde hoopsattes, war han så blindh att han näppligen läsas kan, itt stycke som påskrifwit war är och borto" (Stahre och Ståhle 1991, 64). Herr Olaus kan alltså ses som en tidig fornvårdare och längre fram i texten framkommer att han även försökt läsa Sm 141, dock utan större framgång.

Det var alltså en bit borta av stenen redan 1667 som framgår av träsnittet i *Bautil* (fig. 1), men troligen har den runstenen varit i bättre skick 30 år tidigare. Som väl är finns faktiskt en avritning av en del av inskriften när en del av det försvunna partiet fortfarande kunde läsas. I april 1602 reste Johan Bure genom Småland i samband med de svensk-danska förhandlingarna i Ulvsbäck. Under denna resa hann han uppteckna några småländska runinskrifter och då också Sm 140†. I "Runaräfst" från 1603 kan man på sidan 258 finna avbildningen i fig. 2.

Tyvärr återger Bure inte inskriften i sin helhet eftersom han i detta avsnitt enbart vill illustrera olika tecken som kan inleda en inskrift. Man kan räkna med att mycket av Bures fält- och arbetsmaterial i likhet med Ulf Christofersson aldrig har bevarats. Hans uppteckning bekräftar Christofersson och gör att man kan se denna som i stort sett tillförlitlig. Det finns dock två smärre avvikelser. Bure menar att runslingan börjat före det som han uppfattat som ett inledande skiljetecken. Christofersson ser däremot detta som en del av runslingan. Sjunde runan har Bure läst som lag (𐌺) medan Christofersson uppfattar ytterligare kvistar på runan och läser den som red (𐌺). Tack vare Bures uppteckning har vi tillgång till ytterligare

fem runor i inskriften och kan läsa verbet $\mathfrak{R}\mathfrak{t}\mathfrak{H}\mathfrak{B}\mathfrak{I}$, en skrivning av verbet med runan turs (\mathfrak{p}) som återfinns i ytterligare nio småländska inskrifter, varav fem i norra Småland. Att ordet ser sammantryckt ut i Bures återgivning behöver inte nödvändigtvis betyda att det var så det såg ut på stenen utan kan ha att göra med att Bure ville få plats med det på raden.

Ger nu denna komplettering av inskriften möjlighet att dra några ytterligare slutsatser? Kinander hade tydligen svårt att finna en nöjaktig tolkning av resarnamnet och hans förslag *Gunnmundr* antyder att han inte sett Christofferssons läsning som riktig. I Samnordisk runtextdatabas återges det däremot som *Øyniutr* utifrån ett förslag av Sven B. F. Jansson i *Gästriklands runinskrifter* (SRI, 15.1: 27 f.). Detta har diskuterats av Svante Lagman (1990, 47, 50), men utan att han ger ett bestämt svar. Får man dra en slutsats av vad han skriver ligger det närmast till hands att han förstår förleden som *Æi-*, vilket utifrån hans resonemang dock skulle kunna ses som en delabialiserad form av *Øy-*. Hur olika runristare använt runföljden $\mathfrak{t}\mathfrak{H}$ kanske fortfarande återstår att klarlägga.

Kinander har med frågetecken supplerat det försvunna partiet med *stæina þessa*. Att objektet är 'sten/stenar' är ganska säkert. Vad gäller det efterställda demonstrativpronomet så har detta på stenen skrivits $[\mathfrak{p}]\mathfrak{t}\mathfrak{H}\mathfrak{t}$. I fyra inskrifter från Uppland står denna runföljd för pl. m. nom. *þessa*. I Ög 233 har man dock velat se att denna skrivning står för *þenna*, sg. m. ack. Det finns inget som hindrar att stenen varit en del av ett monument med flera stenar, exempel på detta finns i närområdet (Stille 2019, 13), och tills vidare bör man vara öppen för båda tolkningarna. Om stenen varit mycket hög skulle en formulering som 'reste denna sten och gjorde denna bro' kunnat ha fått plats. Då skulle *þessa* kunna ses som sg. ack. f. och syftat på ett möjligt *brō*.

Uppläggningsen av runslingan är inte unik i det småländska materialet. Det finns mer eller mindre lika paralleller i Sm 80, 85, 96, 132 och 134. Tyvärr delar ingen av dessa tillräckligt många drag med Sm 140† för att man ska våga säga att de är utförda av samma ristare. Något som skiljer är att det verkar som om runslingan på Sm 140† avslutas med något som för tankarna till ett ormhuvud eller som det också beskrivs ett djurhuvud sett i fågelperspektiv. Detta är relativt ovanligt i Småland, men återfinns i de närbelägna ristningarna Sm 85, Sm 131 och Sm 147. Korset är av en typ som är relativt vanlig i Småland, möjligen kan korsarmarnas rundning som den ter sig i Christofferssons ritning vara mera ovanlig.

Platsen bestäms i *Smålands runinskrifter* (SRI, 4) som Ryningsholm. Det kan vara litet förvillande eftersom den har stått relativt långt från gården Ryningsholm. Christoffersson anger platsen som utmed vägen vid Havra-

vik, vilket namn då förmodligen avsett gården Havravik och inte själva viken. Runstenen har stått utmed vägen inte långt från en liten bäck som rinner ut i Havravikssjön. Det bör alltså kunna röra sig om en brosten, men kan också ha haft funktionen att markera en gårds ägor. Vilken funktion vägen kan ha haft i ett forntida vägsystem återstår att utreda (jfr Hansson och Stille 2021).

En kombination av Bures och Christofferssöns läsningar ger följande text:

[: eun:iutr : raisþiasa : eftir suain : faþ... ...]
 Öyniutr/Æiniutr ræisþi [stæina þ]jessa (?) æftir Svæin, fað[ur] ...
 Önjut/Enjut reste dessa stenar(?) efter Sven sin far ...

Litteratur och förkortningar

Allvin, Jonas. 1857. *Beskrifning öfver Mo samt N:a och S:a Wedbo härader i Jönköpings län*. Jönköping.

B + nr = inskrift i *Bautil*.

Bautil = Johan Göransson. 1750. *Bautil, det är: alle Svea ok Götha rikens runstenar* Stockholm.

Bure, Johan. 1603. "Runaräfst." Handskrift i Kungliga biblioteket, F a 14.

Hansson, Martin, och Per Stille. 2021. "En landskapsanalys av runstenarna Sm 36 och Sm 37 i Bolmaryd." I *Reading Runes: Proceedings of the Eighth International Symposium on Runes and Runic Inscriptions, Nyköping, Sweden, 2–6 September 2014*, red. Mindy MacLeod, Marco Bianchi och Henrik Williams, 193–213. Runrön, 24. Uppsala.

Lagman, Svante. 1990. *De stungna runorna: Användning och ljudvärden i runsvenska steninskrifter*. Runrön, 4. Uppsala.

Peringskiöld, Johan. u. å. "Monumenta Sveo-Gothorum." Handskrift i Kungliga biblioteket, F h 8.

RAÄ = beteckning i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister.

Samnordisk runtextdatabas. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samord.htm>

Schück, Henrik. 1933. *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien: Dess förhistoria och historia*, del 3: *Antikvitetskollegiet*, vol. 2. Stockholm.

Sm + nr = inskrift publicerad i *Smålands runinskrifter*, d.v.s. SRI, 4.

SRI = *Sveriges runinskrifter*. Olika författare, publicerade av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 14 vol. hittills. Stockholm, 1900–.

SRI, 2 = *Östergötlands runinskrifter*, av Erik Brate (1900–1911).

SRI, 4 = *Smålands runinskrifter*, av Ragnar Kinander (1935–1961).

SRI, 15.1 = *Gästriklands runinskrifter*, av Sven B. F. Jansson (1981).

Stahre, Nils-Gustaf, och Carl Ivar Ståhle. 1992. *Rannsakningar efter antikviteter*, vol. 3: *Öland, Småland, Blekinge, Halland, Skåne*, h. 1: *Text*. Stockholm.

Stille, Per. 2015. "Runstenarna i landskapet: En undersökning av vad placeringen av runstenarna i Tiohärad kan säga om resarna och deras budskap." *Futhark* 5: 137–149.

—. 2019. "Runstenenen Sm 11 i Kårestad." *HumaNetten* 43/2019: 11–16. <https://doi.org/10.15626/hn.20194302>

Ög + nr = inskrift publicerad i *Östergötlands runinskrifter*, d.v.s. *SRI*, 2.